

Promišljanje o filozofiji i teozofiji svjetlosti

Mohammad Ali Barzanooni¹

Rezime

Šejh Šihabuddin Suhravardi, znameniti muslimanski iranski teozof i filozof i utemeljitelj filozofije i teozofije svjetlosti, u pogledu zrelosti, kontemplacije, intelektualne širine, svestranosti znanja i djelovanja, stvaralačke inovativnosti, snage izražaja različitih stavova i ideja, svjetopogleda, te, uz perzijski, izvanrednog poznavanja arapskoga jezika, zauzima posebno mjesto u mislećoj povijesti koje se ne može uspoređivati s drugima. Uprkos tome, postoji mnogo nepoznanica o životu, misli, nauku i djelima ovoga neuporedivog teozofa. Rad predstavlja autorovo “kontemplirajuće putovanje” kroz život i duhovna obzorja šejha Išraka, nastojeći kroz predstavljanje njegova književnog opusa, te sažetim uvidom u filozofiju svjetlosti, njezine metode, izvore, principe i temelje otvoriti neka pitanja poticajna za jedno ozbiljnije i temeljitije istraživanje koje bi Suhravardija tretiralo onako kako on to uistinu zaslužuje.

Ključne riječi: šejh Išrak, *Hikma al-išrāk*, išraki filozofija, Hikmet-e hosrovānī

---

¹ Prof. dr. Mohammad Ali Barzanooni je član Naučno-nastavnog vijeća Teheranskog univerziteta i direktor Naučnoistraživačkog instituta “Ibn Sina” u Sarajevu.

FILOZOFIJA I TEOZOFIJA SVJETLOSTI druga je važna filozofska škola u povijesti islamske misli koja je otvorila novi put u filozofsko-misaonom traganju islamskoga društva.

Nakon kritika upućenih Aristotelovoj peripatetičkoj filozofiji od strane nekolicine fakiha (zbog izvanjskih promjena u odnosu na neke islamske principe), te od strane sufija (zbog suhoparnog racionalno-deduktivnog metoda) u IV st. i eš'arijski filozofski pravac izrazio je neslaganje sa ovim naukom. Nakon toga je eš'arijska škola potvrđena od strane sunijskog mezheba i došlo je do formiranja sveučilišta – *Nizamijā* u Bagdadu i Nišaburu, te diljem islamskoga svijeta, s ciljem promicanja eš'arijskog nauka. Također se željelo konkurirati Fatimijama i ismailijskoj misli u Egiptu. Nakon toga stekli su se uvjeti za Gazalijev napad na peripatetički filozofski pravac. Nakon čuvenoga djela *Ciljevi filozofā*, napisao je djelo *Slom filozofā* u kojem je kritizirao filozofske stavove koji su oponirali nauku utemeljenom na nadahnuću. Ali, dok se peripatetička filozofija kritizirala na islamskome Istoku, dotle je na Zapadu i u Andaluziji, u vremenskom rasponu od jednog stoljeća, skupina znamenitih filozofskih imena, kao Ibn Badže (*Ebn Bāḡe*), Ibn Tufejl (*Ebn Tofeyl*) i Ibn Rušd (*Ebn Rošd*), razvijala i promovirala peripatetičku filozofiju. Iako je njihovo učenje u pogledu Aristotela bilo korisno, oni nikakvu pažnju nisu posvetili Ibn Sinau (*Ebn Sīnā*) i njegovu osobenom stajalištu spram ove filozofije, a posebno Ibn Sinaovoj istočnoj teozofiji. Kako god bilo, islamska filozofija s peripatetičkim gledištem i prevodeњem djelā muslimanskih peripatetika, kao što su Farabi, Ibn Sina i Ibn Rušd pronašla je put do Zapada.

Nažalost, neki sunitski povjesničari smatrali su da je islamska filozofija, nakon Gazalijeva i Razijeva napada, na zalasku i u djelima o povijesti islamske filozofije Ibn Rušda i Ibn Halduna (*Ebn Xaldūn*) predstavljali su konačnim tačkama povijesti islamske misli, a većina orijentalista koji su se koristili upravo ovim izvorima i koji su proučavali samo prevedena djela prihvatili su ovakvo stajalište. Međutim, istina je posvema drugačija. Djela *šejha Išraka* (Učitelj filozofije prosvjetljenja), za razliku od peripatetičke filozofije, nikada nisu prevedena na latinski jezik. To je razlogom što na Zapadu i u djelima orijentalista nema posebnih naznaka o njemu. Stoga je i većina novih i savremenih mislilaca, oslanjajući se na djela orijentalista, zapala u istovrsnu pogrešku.

Teozofija svjetlosti u islamskome svijetu filozofski je pravac koji predstavlja “prijelaz” između peripatetičke filozofije i čiste gnoze.

Utemeljitelj ovoga pravca jeste Šihabuddin Suhrawardi (*Šehāboddīn Sohrawardī*), poznat po pridjevima: *Šejh šehīd* (mučenik), *Al-Maktūl* (umoreni), *Šejh al-Išrāk*.

1. Kratka biografija šejha Išraka

Šejh Šihabuddin Jahja ibn Amirak Suhrawardi Zandžani (*Šehāboddīn Yahyā ebn Amīrak Sohrawardī Zanġanī*), muslimanski iranski teozof i filozof i utemeljitelj filozofije i teozofije svjetlosti, ugledao je ovaj svijet 549/1155. godine u seocetu Suhravard. Djetinjstvo je proveo u zavičaju. Prvo obrazovanje stekao je u gradu Marage (*Marāġe*), ondašnjem centru nauke i islamskih znanosti, kod Medžiduddina Džejlja (*Maġdo-dīn Ğeylī*), fakiha, mutekellima i filozofa. Kod ovog prvog učitelja učio je zajedno s imamom Fahrom Razijem, velikim kritičarem peripatetičke filozofije, s kojim je vodio brojne rasprave. Godinama nakon Suhravardijeve smrti, kada su Raziju dali primjerak njegova djela *Al-Talvīhāt* (*Knjiga prosvjetljenja*), on ga je poljubio i zaplakao, prisjećajući se školskih dana sa Suhravardijem (Nasr: *Se hakīm-e moselmān*, pp. 76).

Nakon toga odlazi u Isfahan, najvažniji znanstveni centar toga doba, gdje kod Zahiruddina Karija (*Zahīrod-dīn Qārī*) uči logiku i filozofiju. U ovom gradu upoznaje se s misaonim sustavom Ibn Sinaa. Suhrawardi, nakon što je okončao službenu izobrazbu u racionalnim i tradicionalnim znanostima, krenuo je na putovanje u unutrašnjost Irana. Nekoliko godina "putovao je" obzorjima vlastite duše. Susreo se sa znamenitim sufijskim šejhovima i privukao njihovu pažnju. U tom periodu veliki dio vremena proveo je u i'tikafu, posvetio se ibadetu i kontemplaciji. Kratko vrijeme učio je i kod Fahrudina Mardinija (*Fahrod-dīn Mārdīnī*),² u Kermanšahu (ili Iraku) i bio njegov nerazdvojni pratilac. Mardini, vidjevši njegovu drsku smjelost i krajnju otvorenost u govoru, zabrinuo se i kazao: "U pronicljivosti, pamćenju, oštroumnosti nisam vidio nikoga njemu ravnom, i stoga strahujem za njegov život" (*Mo'adżam al-Udebā*, VII, pp. 269).

Njegova putovanja pješice uz zadržavanje u nekim mjestima, malo pomalo su se proširila, te je stigao i do Anadolije i Sirije. Zbližio se sa skupinom batinija. Na ovom putovanju Suhravardija su veoma oduševili sirijski prizori. Iz Damaska je otišao za Halep. U Halepu je posjećivao časove fikha kod šejha Iftiharuddina, profesora medrese Halavije. Ubrzo

² Mardīn je mjesto između današnje Sirije i Turske.

je njegova učenost upala u oči te se zbližio profesorom. U ovom gradu upoznao se i s Melikom Zahirom (*Malek Zāher*), sinom Salahuddina Ejubije (*Salāhod-dīn Ayyūbī*). Melik Zahir, koji je gajio žestoku ljubav spram sufija i mislilaca, bio je privučen ovim mladim misliocem-teozofom te je zatražio da ostane na njegovu dvoru u Halepu. Suhravardi, kojeg su oduševili krajolici u tom kraju, s radošću je prihvatio ponudu i ostao na dvoru Melika Zahira. U Halepu je Suhravardi vodio rasprave s fakihima izražavajući, bez straha, svoja ezoterijska uvjerenja. U prisustvu Melika Zahira, uživajući njegovu podršku, nepristrasno je vodio rasprave s fakihima i mutekelliminima, izlazeći kao pobjednik. Rasprave i oponiranja, svestrano znanje, iznimna oštroumnost, sklonost k ezoteričnome, inovativnost i originalnost u oblasti teozofije, filozofije i gnoze, nepristrasno Suhravardijevo ophođenje, jasno i otvoreno objašnjavanje gnostičkih i ezoterijskih zbiljā, sve je to izazivalo zavist, te su ga neki fakihi proglasili heretikom i nevjernikom. Fakihi su od Melika Zahira zahtijevali da ubije Suhravardija, optužujući ga za izražavanje stavova koji su oprečni principima vjere i izopačavanje vjerskog učenja. Pošto se Melik Zahir uzdržao od udovoljavanja njihovu zahtjevu, potužili su se Salahuddinu. Salahuddinu, koji tek što je izbavio Siriju iz ruku krstaša, da bi očuvao autoritet, bila je potrebna podrška vjerske uleme, te je bio primoran pokoriti se njihovu zahtjevu i izložio je pritisku Melika Zahira. Melik Zahir nije imao kud i 587. po H. dao je zatočiti Suhravardija, koji je na koncu, pod nerazjašnjenim okolnostima, umoren u zatvoru u Halepu. Stvarni razlog Suhravardijeve smrti nije razjašnjen.³ Usmrćen

³ Prisjetit ću se riječi uvaženog profesora Golama Husejna Ebrahima Dinanija, savremenog filozofa i istraživača išraki filozofije, koji je u jednom intervjuu kazao: “Jedan od fakiha postavio je Suhravardiju jedno zbunjujuće pitanje: ‘Nakon Poslanika islama, ima li mogućnosti za pojavu jednog drugog poslanika ili ne?’ Jasno je da je odgovor negativan. Sam Poslanik kazao je da nema poslanika nakon njega. Ali u pitanju je sadržana mogućnost. Da li postoji mogućnost za vjerovjesništvo? Suhravardi je dao filozofski odgovor: Mogućnost postoji. Smjesta je izdat nalog o njegovu nevjerništvu i fetva o smrtnoj presudi koja je potvrđena od strane svih fakiha. Nakon izgovora Melika Zahira napisali su pismo Salahuddinu Ejubiji, kazavši da Melik Zahir odugovlači s izvršenjem smrtne presude nad jednim nevjernikom! Ejubija je izdao naredbu i Melik Zahir bio je primoran pokoriti se. Suhravardi je usmrćen u halepskoj tvrđavi na jedan tragičan način. Prema nekim izvorima, bacili su ga s krova tvrđave na zemlju i tako je postao šehidom. (U vezi s pitanjem i odgovorom dat ćemo kratko pojašnjenje: Ibn Arebi kaže: “Zakonodavno vjerovjesništvo je okončano, ali spoznajno vjerovjesništvo uvijek postoji; tj. vjerozakon neće doći, ali su vrata spoznajnog vjerovjesništva u smislu odnosa sa Bogom uvijek otvorena”).”

je 586. po H. u 36. godini života (*Vafijāt al-A'jān*, 5, pp. 316) ili 587. u 38. godini (*Ajūn al-Anbā*, 3, pp. 274). Suhravardi je, uz to, bio i plodan pisac i pjesnik. Osim prozних djela, napisanih pitkim književnim stilom, iza sebe je ostavio i veoma lijepe stihove. Poznato je da, kada je predosjetio svoju blisku smrt, da je napisao ove stihove:

أرى قدمي أراق دمي

و هان دمي فها ندمي

Vidim korak moj prolio je krv moju

Zanemari pokajanje prezrena krv moja

Suhravardijeva je smrt, kao i njegov život, bila zakrivena velom tajne. Kao Halladž (*Hallāğ*) i Ejnolkozat (*Eynol-qozāt*), i on je postao šehidom. Suhravardi je, ne uvažavajući Ibn Sinaovu preporuku na kraju *Ešārāta*, vjerovatno zbog svoje mladosti, bez straha, objelodanjivao tajne teozofije. I upravo su otada duhovno zrele osobe i nagovještavale da neće izvući živu glavu. Kada je vijest o Suhravardijevoj smrti stigla do njegova prijatelja i učitelja Fahrudina Mardinija, kazao je: “Desilo se ono što sam i pretpostavljao.” On je o Suhravardiju govorio: “Šihabuddinovo znanje svestranije je od njegova racia” (Mottaharī: *Hadamāt-e motakābel-e Īrān va eslām*, pp. 493–494).

Neki su ga smatrali sljedbenikom šafijskoga mezheba, drugi ši'ijom, a neki, pak, sljedbenikom ismailijske sekte. Suhravardi je vjerovao u nužnost institucije imameta i njezinu svetost. Smatrao je da je imam namjesnik Božiji na Zemlji i da Zemlja nikada nije ispražnjena od teozofije i mislioca-teozofa. Također je smatrao da je imamet oduvječan i zauvječan i da na Zemlji uvijek postoji imam koji iz svijeta svjetlosti crpi nadahnuće i mjerila dobrih i loših djela. Jednom rječju, imam je Pol polova – što predstavlja najuzvišeniju razinu onih sjedinjenih s Bogom. Ibn Tejmijje (*Ebn Teymiyye*) proglasio je Suhravardija heretikom zbog njegova učenja o imamet, vjerujući da je on iskazao ekstreman stav o razini imama koju je smatrao uzvišenijom od razine Poslanika.⁴

⁴ Naravno, izvlačiti ovakve zaključke iz nauka šejha Išraka daleko je od istine. Razina Poslanika, pečata poslanstva, najuzvišenija je razina koju čovjek može dosegnuti kod Boga, a imami su njegovi nasljedovatelji i namjesnici. Ni u kojem slučaju namjesnik ne može biti bolji od onoga koga je naslijedio. Nijedan ši'ija ne vjeruje da je razina imama uzvišenija od razine vjerovjesnika. Stoga se ni iz učenja šejha Išraka nipošto ne može izvlačiti ovakav zaključak.

Nesporno je da u pogledu zrelosti, kontemplacije, intelektualne širine, svestranosti znanja i djelovanja, stvaralačke inovativnosti, snage izražaja različitih stavova i ideja, svjetopogleda, te, uz perzijski, izvanrednog poznavanja arapskoga jezika, Suhrevardi zauzima posebno mjesto u mislećoj povijesti koje se ne može uspoređivati s drugima. On je bio “čudo” svoga vremena, vanredne inteligencije i inovativnosti. Nazivali su ga “Posjednik snage i Melekuta”, “Nadnaravno stvorenje”. On je uveo novi pravac u misaona obzorja islamske civilizacije.

2. Autorski opus šejha Išraka

Za relativno kratkoga života Suhrevardi je iza sebe ostavio oko 50 knjiga na perzijskom i arapskom jeziku od kojih nam je većina na raspolaganju. Ta djela čine glavno jezgro njegova nauka o teozofiji svjetlosti. Većina njegovih djela publicirana je zahvaljujući kritičkoj obradi Francuza Henri Korbena (Henrya Corbina) i Iranca Sejvida Husejn Nasra. Suhrevardijeva djela mogu se klasificirati u pet kategorija:

1. četiri velika filozofska djela napisana na arapskom jeziku: *Al-Talvīhāt*, *Al-Mukāvamāt*, *Al-Mutārahāt* i *Hikma al-išrāk* – u kojima šejh Išrak na prvome mjestu kritizira neke principe peripatetičke filozofije, pa čak i Aristotelovu Logiku, te objašnjava teozofiju svjetlosti koja se smatra vrhuncem njegova filozofskoga nauka;
2. kratka filozofska djela, kao što su: *Hajākel al-nūr*, *Alvāh al-emādī*, *Partavnāme* i *E'tikād al-hokamā*, od kojih su neka napisana na arapskom, a neka na perzijskom jeziku;
3. kratke gnostičke poslanice pisane jezikom simbola i alegorije; većina ih je na perzijskom jeziku, od kojih su neke: *Al-Kisse al-gorbat al-garbijje*, *Resāla fī hakikat al-ešk*, *Akl-e sorh*, *Āvāz-e par-e Džabraīl*, *Logat-e mūrān*, *Rūzī bā džamā'at-e sūfijān* i *Safīr-e Sīmorg*;
4. prijevod i komentar nekih filozofskih djelā prethodnika: kao prijevod na perzijski jezik djela *Risāla al-Tejr*, Ibn Sinaa, komentar njegovih djela *Ešārāt* i *Tanbīhāt*, te tefsir nekoliko kur'anskih sura i poslaničkih predaja;
5. njegove dove i viridovi koje Šahrazuri (*Šahrazūrī*) objedinjuje pod naslovom *Al-Vāredāt va al-takdīsāt*.

Suhrevardijev književni opus, posebno njegove poslanice, u pogledu literarnoga stila i izražajne forme smatraju se remek-djelom filozofske

proze VI st. po H. Suhrevardijeve poslanice bile su predmetom pažnje kasnijih teozofa tako da je napisan veliki broj komentara na ove poslanice.

Najvažnije Suhrevardijevo djelo je *Hikma al-išrāk* (Teozofija svjetlosti) u kojem su obrađeni doktrinarni principi filozofije svjetlosti. Na ovo djelo napisano je nekoliko komentara na arapskome jeziku, a glavni su: komentar iz pera Suhrevardijeva učenika i odabranoga murida Šemsuddina Muhammeda ibn Muhammeda Šahrazurija (*Šamsoddīn Mohammad ebn Mohammad Šahrazūrī*) iz VII h. st. i komentar allame Kutbuddina Širazija (*Qotboddīn Šīrāzī*) koji je uvršten u filozofske nastavne knjige u Iranu. Širazijev komentar sadrži glose Mula Sadraa napisane na ovaj komentar i smatra se iznimno vrijednim izvorom u domenu islamske teozofije.

3. Filozofija svjetlosti

Riječ *išrāk* (ešrāq) glagolska je imenica, aktivnog i pasivnog značenja. Na lingvističkoj ravni znači: blistanje, sjaj; obasjavanje, iluminacija, dok terminološki, u teozofiji, ima značenje otkrovenja i osvjetločenja, ili pojave racionalnih svjetala i njihova izljeva na dušu.

Razlog zbog kojeg je ovaj ogranak filozofije nazvan *išrākī-filozofija* (filozofija svjetlosti) jeste taj što su njeni sljedbenici vjerovali da potpuna spoznaja dolazi iznutarnjim prosvjetljenjem (obasjavanjem srca). Temelj filozofije svjetlosti jeste očitovanje i pojava racionalnih svjetala u duši teozofa, što je moguće postići duhovnim pročišćenjem, premda u ovome ulogu ima i dokaz (Kotbuddīn Šīrāzī: *Uvod u Hikma al-išrāk*, str. 12).

U uvodu djela *Hikma al-išrāk* piše: "Prije ove knjige [...] ja sam već bio za vas napisao neke knjige, sukladno metodi peripatetičara. U tim knjigama razmatrao sam temeljna načela njihove filozofije. [...] Što se tiče ove knjige, ona je napisana po jednom drugom metodu. [...] Ja, zacijelo, do takvog ozbiljenja nisam prispio putem diskurzivnog mišljenja (*fekr*). Ne, nego sam ondje najprije prispio na jedan drugi način, a onda sam tragao za filozofskim dokazom." (Kotbuddīn Šīrāzī: *Uvod u Hekma al-išrāk*, svezak 2 i 10).⁵

⁵ U radu je korišten prijevod djela *Hekma al-išrāk* prof. dr. Rešida Hafizovića, u izdanju Naučnoistraživačkog instituta "Ibn Sina" Sarajevo.

4. Metod filozofije svjetlosti

Metod filozofije svjetlosti jeste deduktivno-gnostički. Temelji se na duhovnim pregnućima i pročišćenju duše; otkrovenju i osvjedočenju ali se oslanja i na filozofsko dokazivanje. Razmatranja i filozofski dokaz nužna su lekcija za putnike koji su odabrali pravac “svjetlosti”. Premda je djelo obimom malo, ono sadrži nebrojeno saznanjā i spoznajā iz oblasti teozofije. Kako tvrdi i sam Suhravardi, njegova je knjiga za tragaoce teozofije plod intuitivnog kušanja (*zouq*) i uvjet njezina razumijevanja jeste obasjavanje čitateljeva srca tračkom božanske svjetlosti: “Ova knjiga obraća se baš onima koji istovremeno teže intuitivnom iskustvu i filozofskoj spoznaji. [...] Najniži stupanj znanja koji se traži od čitatelja ove knjige jeste ono duhovno stanje u kojem se na njega spustio bljesak božanskoga svjetla, ne u jednome hipu, već u nepretrgnuću. Niko više, izuzev spomenutih, u ovoj knjizi neće pronaći duhovnu korist. Prema tome, ko god teži samo prema filozofskoj spoznaji, čistoj i jednostavnoj, taj neka slijedi školu peripatetika [...]. Mi takvome nemamo šta reći niti s njime imamo išta raspravljati o postavkama orijentalne mudrosti. Baš ništa! Duhovni sustav teozofa orijentalne svjetlosti ne može se zasnivati bez svjetlosnih nadisaja. [...] Kao što posvjedočujemo osjetilne stvari i pouzdano spoznajemo njihov način bivanja, sposobni na tim uvidima graditi egzaktne spoznaje [...], jednako tako posvjedočujemo neke duhovne realitete i na takovrsnim uvidima potom gradimo teozofske spoznaje (*Ibid.*, str. 13).

5. Osvrt na djelo *Hikma al-išrāk*

Knjiga je, generalno uzev, podijeljena na dva dijela koja sadrže pet rasprava.

Dio prvi sadrži razmatranja o peripatetičkoj filozofiji i logici kao i drugim temama u vezi s tim koje su izložene kroz tri rasprave: O spoznaji i definiciji; O dokazima i njihovim načelima; O sofističkim pobijanjima i nekim sudovima među teozofima i peripateticima. Ovaj je dio deduktivan i tretira neka drevna filozofska pitanja uz primjenu termina neuobičajenih za peripatetičare.

Dio drugi koji je važniji od prvog sadrži pet rasprava: O svjetlu i njegovoj zbilji, o Svjetlu nad svjetlima, klasifikaciji svjetala i razlikama među njima; O poretku egzistencije i o kvalitetu istjecanja mnoštvoisti iz Svjetla nad svjetlima; O načinu djelovanja svjetla nad svjetlima

i Gospodarećih svjetala; O tijelima, njihovim formama, njihovim sadržinskim ustrojstvima i njihovim odlikama, o ulozi svijeta i njegovu odnosu spram isijavanja, o nebeskim sferama i kretanju nebeskih tijela, o vanjskim osjetilima i duhovnim čovjekovim potencijalima; O proživljenju, vjerovjesništvu i snovima.

Na kraju knjige *Hikma al-išrāk* Suhravardi oporučuje: “Ovu knjigu podajte samo onome koji je dobro upućen u peripatetičko mišljenje, zaljubljeniku u Svjetlo Božije. Neka taj meditira četrdeset dana [...]” Potom ističe da je sadržajem knjige nadahnut od Svetog duha onime s čime nisu bili upoznati prethodnici niti savremenici: “Onaj ko se njezinu izučavanju prepusti, naučit će ono što su propustili naučiti Stari i Novi u vezi s onim što je Bog povjerio jeziku mome. Jednog začudnog dana Nadahnitelj Prečisti samo mi je u jednom trenu njen sadržaj puhnuo u moje srce (*Hekma al-išrāk*, Sabrana djela Šejha Išraka, svezak II, str. 259).

Bez sumnje, Suhravardijeva *Hikma al-išrāk* predstavlja stabilan i cjelovit filozofski sistem utemeljen na principima i zakonitostima svjetlosti, veoma rasprostranjen od VII st. po H., a koji je postao poznat kao filozofski metod odvojen od filozofije peripatetika (Zijāji: *Uvod u Komentar Hekma al-ešrāk*, 1372, str. 19).

6. Izvori teozofije svjetlosti

Izvori teozofije svjetlosti, na šta je ukazao i šejh Išrak, datiraju iz filozofskoga učenja prije Sokrata, filozofije drevnoga Irana, Hermesove misli i islamske gnoze. U procesu prožimanja između Pitagorine, Hermesove i Platonove misli, mazdaističkih učenja o svijetu anđela, o poređenju egzistencije i nepostojanja sa svjetlošću i tamom, te učenja islamskih gnostika, posebice Halladža, nastao je jedan novi teozofski pravac koji je sukusirao misaona obzorja Irana iz sedam ranijih stoljeća. Šejh Išrak smatrao je da se spoznaja i zbilje ne mogu dosegnuti čisto peripatetičkom metodom dokazivanja, već je vjerovao da dokaz i intuitivno kušanje kao plodovi pročišćenja duše trebaju biti jedno uz drugo te da “božanski” teozof treba poznavati teoriju filozofije, ali i odnjegovati svoje deduktivne sposobnosti, kao i posjedovati iskustvo intuitivnoga kušanja, prosvjetljenja i osvjedochenja jednoga gnostika. Suhravardi je kritici podvrgnuo mnoge principe peripatetičke filozofije. Svjetlo je smatrao temeljem realiteta. Egzistenciju je stepenovao, motreći je kroz razine svjetla i tame. Veliku pažnju usmjeravao je na pojedinačna svjetla iz uzvišenog svijeta i tako je oživio Platonovo učenje o svijetu ideja.

U razmatranju o longitudinalnom i latitudinalnom poretku svjetala koristi se nekim terminima mazdaističkoga učenja, kao: *Bahman* i *nūr-e espahbadī* (zapovjedničko svjetlo). Suhrevardi je zasebno motrio na svaku pojedinačnu imaginativnu snagu u čovjeku i svaki oblik znanja; čak i znanje na temelju vanjskih osjetila smatrao je jednom vrstom prosvjetljenja. Na svijet je motrio kao na zatvor u kojem je zatočen svjetlosni dragulj čovjekova duha koji je s Istoka svijeta, odnosno, iz Svijeta melekuta pao na Okcident svijeta, odnosno u ovaj materijalni, pojavni svijet i koji mora proći sve njegove razine da bi se iznova povratio na obzorja Istoka (Nasr: *Ma'āref-e eslāmī*, pp. 40).

Teozofija svjetlosti vuče korijene i iz mudrosti drevnoga Irana (*Hekmat-e xosrowānī*) i alegorijskih pripovijesti nadahnutih legendama, a s druge strane koristi se peripatetičkom metodologijom; čak naglašeno nastoji Platonova filozofska gledišta uokviriti u jedan filozofski sistem. Također, nudi filozofske komentare i hermeneutičko tumačenje kur'anskih ajeta (Zijājī, 1372, str. 25-26).

Šejh Išrak smatrao je da su četiri grupe mudraca i mitskih likova imali udjela u njegovu odgoju: Grci (Pitagora, Platon...); Hermes i ostali njegovi sljedbenici; mudraci antičkog Irana (Kijumers, Gulšah, Afridun, Kejhusrev i ostali prosvijetljeni vladarski božanski likovi), te indijski Brahmani (*Ibid.*, Zbirka 12, str. 111–112; 502–503; 305). Njegov svjetonazor oblikovan je na temelju: Pitagorejske mudrosti, drevne iranske mudrosti – *Hikmet-e hosrovānī*, te prožimanjem svjetala Pitagorine i Platonove mudrosti sa svjetlima iranske mudrosti, kako sa Istoka – tako i sa Zapada, što je Suhrevardiju pomoglo u oblikovanju znanosti o svjetlima ili fikha o svjetlima (*Ibid.*, Zbirka 2, str. 10 i 505).

6.1. Peripatetička filozofija i teozofija

Suhrevardi je kritizirao peripatetičku filozofiju zbog toga što su peripatetici zanemarivali spoznaju izravnim osvjedočenjem, oslanjajući se isključivo na diskurzivno mišljenje i racionalnu argumentaciju, ali je, ipak, diskurzivno mišljenje smatrao uvodom u išraki filozofiju: “Ova naša knjiga obraća se baš onima koji istovremeno teže intuitivnom iskustvu i filozofskoj spoznaji” (*Ibid.*, Sabrana djela Šejha Išraka, svezak I, str. 194).

6.2. Drevna iranska mudrost – Hikmet-e hosrovānī

Suhravardijeva naklonjenost drevnoj iranskoj mudrosti – *Hikmet-e hosrovānī* izražena je kroz upotrebu nekih termina iz zoroastrizma koji se zapažaju u njegovim djelima, budući da su i sljedbenici ove religije vjerovali u svjetlosnu mudrost i jedno jedinstveno počelo (Kotboddīn Šīrāzī, II, pp. 11). Pravilna upotreba imena *Amšāsbandān* u značenju gospodarećeg svjetla posvjedočuje Suhravardijevo poznavanje nekih temeljnih principa drevne zoroastrovske mudrosti. S druge strane, mnoga razmatranja, kao npr. o svjetlosti, vuku korijene iz *Hikmet-e hosrovānī* i zoroastrovske mudrosti koji svjetlost smatraju počelom, a pomanjkanje nura oličeno je u *Ahrimenu*. Gdje god nema svjetla, tamo je *Ahrimen* i tama.

6.3. Grčka mudrost i filozofija

Suhravardi je iznimno uvažavao grčke božanske filozofe, te je Hermesa nazivao “ocem mudrih”, Platona “predvodnikom mudrosti”, Empedokla i Pitagoru “stupovima mudrosti” a Agathadaemona i Hermesa “glasonošama Istinitog” (*Ibid.*, str. 10–11). Naravno, on je u nekim svojim načelima, kao teoriji o idejama i gospodarećim svjetlima, bio pod utjecajem Platona, dok se u metodologiji razlikovao od Platona. Platon je spoznaju motrio kao racionalno osvjedočenje čistih arhetipova koji se mogu spoznati dijalektičkim razmišljanjem, a ne pročišćenjem duše i duhovnim vježbama. Čak je smatrao da racionalno osvjedočenje, jednako kao matematika ili tehnika snaže čovjekov um. Neki komentatori Platona, kao Ritter, smatrali su da čisti arhetipovi potječu iz svijeta racija te da se mogu spoznati jedino razmišljanjem (Koplston: *Srednjovjekovna filozofija*, svezak I, str. 271 i dalje). Međutim, prosvjetljenje i izravno osvjedočenje šejha Išraka jeste putovanje koje vodi preko srca, a njegova je uvertira duhovno vježbanje i pročišćenje duše kako bi se srce pripravilo za obasjavanje svjetlom spoznaje (Mottaharī: *Manteq wa falsafe*, 1369, pp. 169).

6.4. Misao indijskih Brahmana

Haravi smatra da jedan od izvora Suhravardijeve teozofije predstavljaju indijska učenja, zapravo monistička škola Advaita, te, između ostalog, kaže: “Ovaj siromah putovao je zajedno s indijskim Brahmanima, koji su sloveli kao učenjaci svoga doba [...]” (Harawī: *Anvāriye*, pp. 35).

Islamski irfān

Šejh Išrak poznao je do u tančine islamski irfan i njegovao je ljubav spram ovog nauka. U principu, filozofija svjetlosti treba se nazvati teozofijom svjetlosti, a teozofija je jedna posebna vrsta gnoze koja se razlikuje od "tekijskog irfana". Metoda teozofije svjetlosti u konačnici se vraća metodi irfana, s tom razlikom što se u irfanu do zbilje dolazi duhovnim *sejri-sulukom* i intuitivnim kušanjem, dok u teozofiji svjetlosti važan i nužan jeste i put diskurzivnog mišljenja i dokaza, bez obzira što se smatra uvodnom etapom.

Kur'an časni i islamske predaje

Šejh Išrak, kao vanredan poznavalac Kur'ana i predaja, u svojim je djelima citirao i komentirao veliki broj ajeta kako bi njima potkrijepio svoja stajališta. Promotrimo li pažljivije, Suhrevardijev nauk o svjetlosti, osim što vuče korijene iz zoroastrovske religije i *Hikmet-e hosrovani*, uporište, također, ima i u Kur'anu časnom, kao posljednjoj nebeskoj Knjizi objavljenoj čovječanstvu, odnosno u poznatom ajetu sure Al-Nūr: "Allah je izvor svjetlosti nebesa i Zemlje! Primjer svjetlosti Njegove jeste udubina u zidu u kojoj je svjetiljka, svjetiljka je u kandilju, a kandilj je kao zvijezda blistava koja se užije blagoslovljenim drvetom [...] (Al-Nūr: 35).

Upotreba kur'anskih ajeta u filozofskim razmatranjima na jedan osoben način odlika je Suhrevardijeva stila koja ga odvaja od drugih autora. On je pisao i djela u kojima je tumačio Kur'an, kao npr.: *Ājāt min Kitābil-Lāhi va xabar 'an Resūli-lāhi* koja su, nažalost, izgubljena. U gnostičkim alegorijskim risalama, kakva je primjerice *Resāle al-gorbe al-garbijje* koja je nadahnuta Ibn Sinaovim djelom *Hajj ibn Jakzān*, šejh Išrak nastojao je gnostička pitanja kazana jezikom simbola uskladiti s kur'anskim ajetima i usmjeriti ih ka kur'anskoj gnozi i tako irfanu dati jednu nadahnjujuću obojenost. Suhrevardi je smatrao da, ukoliko se ispravnost izloženog ne potkrijepi Kur'anom i hadisom, onda je takav govor beskoristan i treba ga se kloniti. I kao što je čovjek nemoćan u sferi stvaranja, tako je i njegovo ispravno upućivanje drugih izvan njegovih moći: "Svaki govor koji nije potkrijepljen Kur'anom i hadisom potječe iz beskorisnoga izvora i može se smatrati nedoličnim. Onaj ko se nije vezao za kur'ansko uže, zalutao je i upao u provaliju strasti i poriva."

Risala *Mūnas al-'ošāk* ili *Resāle fī hakikat-e 'ešk* napisana je na perzijskom jeziku osebujnim književnim stilom i prema riječima merhuma

Sejjeda Džafera Šehidija: “[...] predstavlja hermeneutičko tumačenje sure *Jusuf*. Sejjed Husejn Nasr smatra da je šejh Išrak risalu *Jazdān šenāht* napisao na temelju kur’anskih ajeta i Poslanikovih predaja. Čak se i risala *Alvāh ‘emādī* može smatrati komentarom Kur’ana, o čemu je sam šejh Išrak kazao: “Sačinio sam dokazivi temelj oslanjajući se na Kur’an”. I naziv risale uzet je iz Kur’ana i s kraja na kraj ovoga djela govori se o prvotnoj Ploči.

Šejh Išrak redovito je učio Kur’an i u svojoj knjizi *Teozofija svjetlosti* oporučio je: “Uči Kur’an; ali uči ga tako kao da je samo i jedino spušten tebi a ne nekome drugome”.⁶

7. Principi i temelji išrakī filozofije

7.1. Svjetlosna počelnost i ne-zbiljnost bitka:

Šejh Išrak bitak smatra ne-zbiljskim, tvrdeći da ne može posjedovati realitet. Ako bitak hoće biti biće, to nužno iziskuje njegovu sljedstvenost. Dakle, suština bitka nije biće, te je stoga ne-zbiljski (Šīrāzī: *Asfār*, I, pp. 42, 54, 252–254).

Naravno, neki komentatori išraki filozofije svjetlost o kojoj govori Suhrevardi uzimaju kao upravo onaj bitak koji tumači Mula Sadra. Oni smatraju da u pogledu počelnosti bitka postoji temeljna razlika između ovih dvaju pravaca mišljenja (Nasr: *Se hakīm-e mosalmān*, pp. 184). I u potpunosti su u pravu, jer šejh Išrak postavlja svjetlo namjesto bitka i smatra ga suštinom a egzistenciju tumači u njegovu ozračju. Dakle, on govori o “počelnosti svjetla” a ne o “počelnosti esencije”.⁷

⁶ Značenje ovih riječi jeste “osjetite” Kur’an, tako da karia, dok ga uči, zamišlja da je njemu upućen. Suhrevardijevim riječima slične i riječi Ikbala Lahorija, koje prenosi od svoga oca, budući da je i Ikkal svoju osobenu filozofiju crpio iz *Teozofije svjetlosti*. Ikkal je slovio kao izuzetan poznavalac Suhrevardijeve filozofije.

⁷ Drugim riječima, Suhrevardi svjetlost uzima kao suštinu koja jeste biće. Kada govori o svjetlu, on se ne bavi masom, brzinom i sl. Na ovaj način motreno svjetlo jeste materijalna kategorija koja je svojstveno obasjavajuća i daje svjetlost; i može se fizički mjeriti. Ali, za Suhrevardija svjetlo ima značenje pojavljivanja, tj. isijavanja svjetlosti. Ako svjetlo ne obasja, ništa se ne može očitovati. Svjetlo je nešto po čemu stvari postaju vidljive, a po svome bitku je vidljivo. Racio, ovako tumačen, jeste svjetlo, tj. ono što čini vidljivim umske spoznaje. Racio je svjetlo i zbog posjedovanja toga svojstva daje svjetlost. Osjetilno (vidljivo) svjetlo prouzročuje viđenje stvari, dok racio omogućava njihovo razumijevanje. Racio je unutarnje svjetlo. Ja u svome biću posjedujem dio

7.2. Svjetlost i mrak

Šejh Išrak počelnost tumači kroz svjetlost u značenju da se svjetlo proteže na svakome mjestu i kroza svaku stvar. Svaka stvar u ozračju je pojavljivanja i svijet, isto tako, pojavno se očituje. Da nema pojavnosti, svijet ne bi bio svijetom. U tom slučaju ti nisi ti, niti sam ja ja.⁸ Nebivstvovanje svjetla znači odsustvo pojavljivanja i bivstvovanje mraka. Suhrevardi sve stvari u svijetu dijeli na svjetlo (pojavljivanje) i mrak (nepostojanje svjetla i odsustvo pojavljivanja). Svjetlo jeste čisto dobro, očito bez potrebe za objašnjavanjem, jedinstvena zbilja; ali ono ima svoje razine kao jačinu i slabost i ono po čemu se svjetlosti razlikuju jedna od druge ili po čemu su slične jedna drugoj jeste sposobnost svijetljenja.

7.3. Podjela svjetla na supstancijalno i akcidentalno

Sušтина svjetla dijeli se na supstancijalno (na svjetlo po sebi, čisto od materije i fizičkih kategorija) i akcidentalno (svjetlo po drugome, koje se može spoznati osjetilima).

7.4. Podjela supstancijalnog svjetla

Supstancijalno svjetlo dijeli se na tri kategorije:

Svjetlo nad svjetlima; Nužni bitak i Tvorac svijeta; najuzvišenije Svjetlo; Svjetlo bez kraja; počelo svakog svjetla; sve opstoji po Njemu; lišeno svakog fizičkog svojstva; dominirajuće nad drugim svjetlima. Suhrevardi o Bogu govori kao o Svjetlu nad svjetlima, Svjetlo koje opstoji po sebi i Apsolutno bogati (*Ibid.*, pp. 25).

---

svjetla koji čini vidljivim umske kategorije. Svako prema svojim sposobnostima ima udio u svjetlu. Moje unutarnje svjetlo čini mi jasnim značenja. Mi smo posjednici vjere jer smo obdareni razumom. To znači, kada ne bismo imali razum, zasigurno ne bi bilo ni vjere. Na temelju ovoga, filozofija je od čovjeka, a čovjek je od svjetla; jer kada ne bi bilo svjetla, ne bi bilo ni čovjeka, a Svjetlost nad svjetlostima jeste Bog slavljeni. Tamo je apsolutno svjetlo, apsolutna sve-prisutnost i apsolutna sve-pojavnost. Tračak od Njega stigao je nama i svemu stvorenom na svijetu.

⁸ Profesor Ebrahim Dinani kazao je za Hafiza da je svu Suhrevardijevu teozofiju iskazao samo u jednom stihu:

U Hramu magova zato sam obljubljen / jer plam koji ne umire stalno u srcu mome je.

Plam o kojem pjeva Hafiz upravo je svjetlo koje daje toplotu i koje je uvijek i stalno uspinjuće i uzvisujuće i nikada se ne spušta. Džehennem je vatra, ali nema svjetlo i čisti je mrak. Božansko svjetlo jeste svjetlo bez vatre.

Umska ili gospodareća svjetla; Umska svjetla jesu supstancijalna, ali nisu čista od svojstava manjkavosti i mogućnosti; dakle ovisna su o Svjetlu nad svjetlima i po Njemu nastaju i pojavljuju se. Svjetlo nad svjetlima protežno je i prema zakonu “jednoga” iz onoga što je protežno može nastati samo jedna stvar (*Ibid.*, pp. 126–129). Prema tome, iz Svjetla nad svjetlima izravno i neposredno nastaje samo jedno gospodareće svjetlo: “svjetlo blisko i svjetlo veliko” (*Bahman* u zoroastrizmu, prvi Um kod peripatetika).

Umska svjetla dijele se na dva lanca:

longitudinalni: ostala umska svjetla nastaju slijedom jedna iz drugih kako bi se upotpunila longitudinalna umska silsila, a njihov broj, za razliku od peripatetičkog stajališta da ih ima deset, veći je i od deset, i od dvadeset, i od stotinu, i od dvije stotine (*Ibid.*, str. 140);

horizontalni: u ovom lancu gospodareća svjetla ne mogu nastajati jedna iz drugih nego ona odgovaraju Svijetu gospodarećih vrsta ili Platonovih ideja i svaka stvar u ovome nižem svijetu očitovanja potječe iz uzvišenijeg Svijeta ideja (*Ibid.*, str. 159–160).

7.5. Duše ili Anvār-e espahbadijje

(Zapovjednička svjetla); razumna duša (zapovjednik tijela i njegovih sposobnosti) nije utisnuta u tijelo, ali posredstvom profinjene tjelesne supstance pod imenom animalni duh gospodari tijelom (pp., 206). Razumna duša nije oduvječna i nije egzistirala prije tijela, nego je nastala s nastankom tijela (*Ibid.*, pp. 201), ali je zauvječna i nakon što tijelo iščezne ona ostaje.

7.6. Umske slike i čiste siluete

Suhravardi smatra da postoje četiri svijeta: “Ja posjedujem nesporna iskustva koja dokazuju postojanje ovih četiriju svjetova: Svijet gospodarećih svjetala; Svijet upraviteljskih svjetala; Svijet međupregrada i Svijet umskih slika” (*Ibid.*, str. 232). Tri svijeta: Svijet gospodarećih svjetala (čiste i umske kategorije); Svijet upraviteljskih svjetala (duše i zapovjednička svjetla); Svijet međupregrada (tijela i osjetilne kategorije) – bili su predmetom kritike peripatetika. Suhravardi je, međutim, promotrio i svijet umskih slika (uzvišene ideje, odijeljene predodžbe i čiste siluete) koji je smješten između Svijeta međupregrada i prvih dvaju svjetova. Ovaj je svijet čist od materije, ali posjeduje tragove materije

kao kvantitet i kvalitet. Suhravardi smatra da su u Svijetu uzvišenih ideja prisutne imaginativne djelomične slike i duša ih kontemplira posredstvom veze s ovim svijetom.

7.7. Nedjeljivost tijela

Šejh Išrak na tijela motri kao na nedjeljivu supstancu čija je zbilja kvantitativna i trodimenzionalna: dužina, širina i visina (*Sabrana djela*, svezak II, str. 74 i dalje). Suhravardi tijela klasificira na temelju stepena primanja svjetlosti (*Ibid.*, str. 187–188).

8. Nekoliko napomena o šejhu Išraku

Šejh Išrak blistava je zvijezda koja je veoma rano zgasnula na horizontu. Uprkos tome, iza sebe je ostavio novi pravac u islamskoj teozofiji. U nastavku ćemo se osvrnuti na nekoliko činjenica vezanih za njegovu ličnost.

8.1. Zašto su, uprkos njegovu utjecaju na kasnije teozofe, posebno na Mula Sadraa Širazija, te na proučavanje komentara na djelo *Hikma al-išrāk* u nekim školama, Suhravardijeva ličnost, djela, ali i njegova osobita filozofska genijalnost, vrlo malo istraživana, a u arapskim zemljama o njemu se pisalo uglavnom na osnovu evropskih izvora?

Nesporno je da su Henri Korben i Sejded Husejn Nasr na Zapadu više od četvrtine prošlog stoljeća ulagali napore na oživljavanju Suhravardijeve misli, i premda je objavljen veliki dio njegova opusa i napisano nekoliko knjiga o ovom izvanrednom misliocu-teozofu, ipak je i do danas, u povijesti islamske filozofije, ostalo dosta prostora za daljnja istraživanja. Još su uvijek ostali neotkriveni mnogi detalji iz života šejha Išraka i njegove oštroomne misli, a veći dio njegova opusa i mnogobrojni komentari na njegova djela, napisani tokom vijekova koji su razasuti u bibliotekama Irana, Turske, Indije i Evrope, veoma teško su dostupni za korištenje. Čisti filozofski metod šejha Išraka u kritiziranju logičkih procjepa u spoznavanju Aristotelove misli; potpuno odbacivanje aristotelovske definicije; objašnjenje i strukturiranje temeljnih počela, “percipiranje ega”, prvenstvo intuitivnog uprisutnjenog spoznajnog znanja... i mnoga druga pitanja ostala su skrivena.⁹ Još uvijek ne postoji

⁹ Djelo *Šo'ā-e andīše va šohūd dar falsafe-je Sohravardī* dr. Golamhosejna Ebrahima

potpuna lista Suhravardijevih djela. Zadatak istraživača jeste da ožive Suhravardijeva djela i svijet upoznaju s teozofsko-gnostičkom misli ove znamenite ličnosti, pogotovo što je ostalo još mnogo toga za kazati u pogledu njegova nauka.

8.2. Suhravardijev život općenito je poznat svima, ali su ostali nepoznati mnogi detalji

Posebno je ostao nerazjašnjen uzrok njegova proglašavanja heretikom i ubistva koje je potom uslijedilo. Da li je on bio žrtvom političkih promjena onoga doba, ili zavisti kao posljedice njegove smionosti i “drskosti”, ili žrtvom svojih uvjerenja o, recimo, pitanjima “pečata poslanstva” ili “kružnog toka velajeta”, ili strah fakiha Halepa od povratka batinijskoj ideji i podršci egipatskih Fatimija? Da li je zbog svega toga postao šehid? Nažalost, neki su zapali u pogrešku, smatrajući ga članom porodice Suhravardija, znamenitih gnostika, i samo je njegov učenik i murid Šamsuddin Šahrazuri iznio neke važne detalje o svome učitelju. Suhravardija je smrt zatekla u Halepu, ali je njegovo ime tamo potpuno palo u zaborav! Čak se i njegov mezar danas nalazi na jednome punktu i samo su rijetki mislioci upoznati s ovom činjenicom.

8.3. Među nepoznanicama Suhravardijeva života jeste i njegova tarikatska pripadnost i vezanost za neku od silsila.

Još je uvijek ostalo zakriveno mnogo detalja o njegovoj duhovnoj genealogiji. Ko je bio njegov pir koji ga je poveo stazom *sejri-suluka*? Pod paskom kojeg muršida je odjenuo hrku Muhammedova siromaštva? Za nas je veoma važno promotriti i ova pitanja kako bismo se upoznali sa Suhravardijevom duhovnom ličnošću.

8.4. Suhravardi je sebe smatrao nasljedovateljem dvaju pravaca: grčkoga i iranskoga.

Upotrebljavao je termine drevne iranske misli, recimo vezano za anđele. Njegova djela obiluju preciznim informacijama o mazdaističkoj angeologiji koja je kod njega prožeta Platonovim naukom o Svijetu ideja. Da li je, uistinu, do VI st. po H. postojao jedan tajni gnostički pravac drevnoga Irana i drevne iranske mudrosti – *Hikmet-e hosrovānī* ili je

---

Dinanija iznimno je dragocjen istraživački rad u ovoj oblasti.

šejh Išrak prikupio informacije od zoroastrovskih iranskih svećenika?

8.5. Iz koje filozofske škole vuče korijene temeljna išrākī filozofija?

Da li njihovi korijeni potječu iz grčke ili filozofije drevnoga Irana ili iz mazdaističkih izvora, ili ih treba tražiti u drevnim Ibn Sinaovim djelima, posebice kod njegova učenika Bahmanjara? Kakav udio u Suhrevardijevoj misli imaju ranije filozofske škole, odnosno Kur'an i islamske predaje?

8.6. Zašto se smatra da Suhrevardi govori o "počelnosti esencije" kada on eksplicite nije ukazivao na ovo?

On je svjetlo smatrao počelom te je ispravno govoriti o "počelnosti svjetla" i šta je uopće dovelo do ovakvoga poimanja?

9. Završna riječ

Šejh al-Išrāk, Šihābuddin Suhrevardī, poput blistave svjetlice proputovao je nebom islamske teozofije i gnoze i u tom kratkom bljesku u ovom svijetu nizina utemeljio je novi pravac u islamskoj teozofiji. On je metod dokazivanja prožeo naukom o isijavanju i vrhuncem filozofije smatrao je oslobođenje duše od mračnoga zatvora tjelesnih prohtjeva i strasti. Duhovno vježbanje i pročišćenje duše smatrao je nužnim za dosezanje potpunoga znanja. Ulagao je napore u povezivanju filozofije i religije, kao i grčke filozofije s drevnom iranskom mudrošću. On je bio muslimanski gnostik koji je kroz islamsku gnozu oživio paslike, ideje i vjerovanja sadržana u mudrostima prethodnika: Grka, Iranaca, Babilonaca i Indijaca. Svjetlo je smatrao počelom svakog realiteta. Omogućio je čovjeku da spozna zbilju Svijeta melekuta. Koristio se mnogim izvorima i za razliku od prethodnika koji su se pozivali samo na grčka filozofska djela, on se nadahnjivao Kur'anom, poslaničkim predajama i djelima znamenitih gnostika prije njega. Čak se u raspravama o svjetlosti pozivao na Gazalijevo djelo *Miškāt al-Anvār* (Nasr: *Ma'āref-e eslāmī dar Džahān-e mo'āser*, pp. 115–122).

Iza Suhrevardija je ostalo oko pedeset izvanrednih djela na perzijskom i arapskom jeziku koja predstavljaju vrhunac literarnog umijeća, posebno kada se radi o poslanicama na perzijskom jeziku, koje se smatraju najboljim primjerom jednostavne proze i filozofskoga

metoda. Uprkos svemu, postoji mnogo nepoznanica o životu, misli, nauku i djelima ovoga neuporedivog teozofa i još uvijek nije urađeno istraživanje koje Suhrevardija tretira onako kako on to zaslužuje.

Suhrevardijevo djelo treba u potpunosti oživjeti; treba ostatku svijeta predočiti njegovu teozofsku misao, kako zbog vrijednosti Suhrevardijeva lika, tako i zbog njegova nespornog utjecaja na iranske teozofe nakon njega, kao Hadže Nasruddina Tusija, Mir Damada, Mula Sadraa, pa sve do prošloga stoljeća na Hadže Mula Hadija, Sabzvarija i sl. Suhrevardi je muslimanski filozof koji nastoji kur'anski nauk tumačiti u ozračju drevne iranske mudrosti – *Hikmet-e hosrovani*, te je na taj način otvorio nova obzorja za istraživače u ovoj oblasti ■

Literatura

- *Kur'an s prevodom* (1990); preveo: Besim Korkut
- Ibn Abī Asībe'e (1884): *'Oyūn al-ambā' fi Tabaqāt al-attibā'*
- Ibn Halkān (1965): *Wafyāt al-A'yān*, Beyrūt
- Ebrāhīmī Dīnānī, Gōlām Hossein (1364): *Šōā-e andīš-e wa šohūd dar falsafe-ye Sohrawardī*, Entešārāt-e hekmat, Tehrān
- Amīn Razawī Mahdī (1377): *Sohrawardī wa maktab-e ešrāq*; prijevod: Mağdo-dīn Keywānī, Našr-e markaz, Tehrān
- Sohrawardī, Šeyx Šehabod-dīn: *Hekma al-išrāq*; prijevod i kritička obrada: Seyyed Ğā'far Sağğādī, Tehrān
- Sohrawardī, Šeyx Šehabod-dīn (1372): *Mağmo'e-ye mosannafāt-e Šeyx Ešrāq*; kritička obrada: Henry Corbin, Mo'assese-ye motāle'āt-e wa tahqīqat-e farhangī, Tehrān
- Šahrazūrī, Šamsod-dīn Mohammad (1372): *Šarh-e Hekma al-išrāq*; kritička obrada: Hossein Ziyāyī, Torbatī, Mo'assese-ye motāle'āt-e wa tahqīqat-e farhangī, I izdanje, Tehrān
- Šahrazūrī, Šamsod-dīn Mohammad (1976): *Nazha al-Arwāh wa rūza al-Afrāh fi tāriḫ al-hokamā' wa al-falāsifa*; kritička obrada: Xoršīd Ahmad; Heydar Ābād
- Šīrāzī, Qotbod-dīn: *Šarh-e Hekma al-išrāq*, Ćāp-e sangī, Tehrān
- Šīrāzī, Sadr al-mote'elīhīn: *Al-Asfār al-arba'a*
- Koplston, Frederik: *Srednjovjekovna filozofija*, svezak I
- Corbin, Henry (1945): *Mağmo'e-ye awwal-e Mosannafāt-e Šeyx Ešrāq*, Estambūl
- Corbin, Henry (1952): *Mağmo'e-ye awwal-e Mosannafāt-e Šeyx Ešrāq*, Tehrān
- Mottaharī, Mortazā (1362): *Xadamāt-e motaqābel-e eslām wa Īrān*, Entešārāt-e Sadrā, izdanje XII, Tehrān
- Mottaharī, Mortazā (1369): *Mantaq wa falsafe*, Entešārāt-e Sadrā, Tehrān
- Nasr, Seyyed Hossein (1970): *Mağmo'e-ye sowwom-e Mosannafāt-e Šeyx Ešrāq*, Tehrān
- Nasr, Seyyed Hossein (1382): *M'āref-e eslāmī dar ġahān-e mo'āser*, Entešārāt-e 'elmī wa farhangī

- Nasr, Seyyed Hossein (1382): *Se hakīm-e moselmān*, Entešārāt-e ‘elmī wa farhangī, V. Izdanje, Tehrān
- Yāqūt, Hamawī (1970): *Iršād al-arīb fi ma’rifā al-adīb*, Margaliot, Qāher-e

THINKING ABOUT THE PHILOSOPHY AND THE THEOSOPHY OF LIGHT

Mohammad Ali Barzаноoni*

Summary

Sheikh Shihabddin Suhrawadi, a notable Iranian Muslim theosophist and philosopher and the founder of the philosophy and theosophy of light, holds a special place in the history of thought, beyond comparison with others in terms of maturity, contemplation, intellectual depth, versatility of knowledge and action, creative innovativeness, force of expression of different positions and ideas, views of the world, as well as his superb knowledge of both Arabic and Persian language. Despite all this, a lot remains unknown about his life, thought, study and work. This paper presents the author’s ”contemplative journey” through the life and spiritual outlooks of Sheikh Ishraq, trying to present his literary oeuvre and offer a brief overview of his philosophy of light and its methods, sources, principles and foundations, thus raising certain issues in order to motivate a more serious and profound examination that would threat Suhrawadi in the way he truly deserves.

Key words: Sheikh, Ishraq, Hekma al-Ishrak, Ishraqi philosophy, Hi, Hikment-e khosrovani

---

* Member of the Scientific Council of the University of Tehran and Director of the ”Ibn Sina” Research Institute in Sarajevo.